

УДК 658.114.7:339.137.2

СУТЬ ПОНЯТТЯ «КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ»

В. Клецик, аспірантка

ORCID ID: 0009-0003-0724-1421

Львівський національний університет природокористування

© В. Клецик, 2024

<https://10.31734/agrarecon2024.03-04.090>

Клецик В. Суть поняття «конкурентоспроможність підприємств»

Розглянуто сутність поняття «конкурентоспроможність підприємств» як однієї з ключових категорій сучасної економічної науки. Здатність підприємств конкурувати визначає їхню ефективність, стійкість на ринку та потенціал розвитку в умовах глобалізації. Розкрито основні підходи до трактування поняття «конкурентоспроможність» у науковій літературі, зокрема ресурсний, процесний, результативний та інтеграційний підходи. Наголошено на багатовимірності конкурентоспроможності, яка охоплює економічні, організаційні, інноваційні, технологічні та соціальні аспекти.

Особливу увагу приділено визначенню чинників, що впливають на конкурентоспроможність підприємств: зовнішнім (ринкова кон'юнктура, регуляторна політика, стан галузі) та внутрішнім (ефективність управління, рівень технологій, інноваційний потенціал, кваліфікація працівників). Висвітлено значення конкурентоспроможності як інструмента підвищення загальної продуктивності економіки та забезпечення стійкого розвитку підприємств.

Виокремлено проблематику оцінки конкурентоспроможності та запропоновано підходи до її вимірювання, зокрема аналіз показників фінансової стійкості, рівня інновацій, продуктивності праці та задоволеності споживачів. Результати дослідження можуть бути корисними для розробки стратегій підвищення конкурентоспроможності підприємств, особливо в контексті посилення конкурентного тиску на національних і міжнародних ринках.

На основі проаналізованих теоретичних основ поняття «конкурентоспроможність підприємства» дійдено висновків та охарактеризовано сучасні тенденції в організації дослідження заданого процесу. Подано власне схематичне бачення взаємозв'язку між рівнем конкурентоспроможності підприємства та його розвитком в умовах ринкового середовища.

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємств, економічна ефективність, конкурентні переваги, інноваційний розвиток, ринкова стратегія.

Kletsyk V. Essence of the concept of "enterprise competitiveness"

The article examines the essence of the concept of "enterprise competitiveness" as one of the key categories of modern economic science. The ability of enterprises to compete determines their efficiency, market resilience, and development potential in the context of globalization. The main approaches to interpreting the concept of "competitiveness" in scientific literature are highlighted, including resource-based, process-oriented, result-oriented, and integrative approaches. The author emphasizes the multidimensional nature of competitiveness, which encompasses economic, organizational, innovative, technological, and social aspects.

Particular attention is paid to identifying factors influencing enterprise competitiveness: external (market conditions, regulatory policies, industry status) and internal (management efficiency, technology level, innovation potential, employee qualifications). The article also highlights the importance of competitiveness as a tool for enhancing overall economic productivity and ensuring sustainable enterprise development.

The paper separately addresses the challenges of assessing competitiveness and proposes approaches for its measurement, including the analysis of financial stability indicators, innovation levels, labor productivity, and customer satisfaction. The research findings can be valuable for developing strategies to enhance enterprise competitiveness, especially in the context of increasing competitive pressure in national and international markets.

Based on the analyzed theoretical foundations of the concept of "enterprise competitiveness," conclusions have been drawn and current trends in the organization of research on this process have been characterized. The author has presented a schematic vision of the interrelation between the level of enterprise competitiveness and its development in the market environment.

Keywords: *enterprise competitiveness, economic efficiency, competitive advantages, innovative development, market strategy.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах динамічного розвитку економіки питання забезпечення конкурентоспроможності підприємств є одним із ключових факторів їх успішного функціонування. Зростаюча конкуренція, глобалізація економічних процесів, швидкі зміни у технологіях та потребах споживачів змушують підприємства шукати нові підходи до підвищення своєї ринкової позиції.

Проте, незважаючи на велику кількість наукових досліджень у сфері конкурентоспроможності, поняття цього терміна залишається багатограним і таким, що потребує уточнення. У літературі його часто розглядають із різних кутів зору: як здатність підприємства адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі, як рівень ефективності виробництва, як інструмент забезпечення сталого розвитку. Це породжує потребу в систематизації підходів до визначення суті поняття «конкурентоспроможність підприємств» та окреслення його основних складових.

Окрім того, виклики сучасної економіки вимагають розробки нових інструментів і методів для підвищення конкурентоспроможності. Особливу увагу слід приділити внутрішнім факторам підприємства, таким як якість управління, інноваційний потенціал, рівень продуктивності праці, а також зовнішнім умовам, які охоплюють ринкове середовище, регуляторну політику, доступність ресурсів.

Отже, проблема визначення суті поняття «конкурентоспроможність підприємств» та розробки механізмів її забезпечення залишається актуальною як із теоретичної, так і з практичної точок зору. Це обумовлює необхідність поглибленого вивчення сутності цього поняття, аналізу наявних підходів до його трактування та розробки рекомендацій щодо підвищення конкурентних переваг підприємств у різних секторах економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика конкурентоспроможності підприємств залишається в центрі уваги багатьох науковців та практиків, адже вона визначальна для успішного функціонування бізнесу в умовах динамічного розвитку ринкової економіки.

У сучасній економічній літературі розглядається широкий спектр підходів до визначення сутності поняття «конкурентоспроможність». Зокрема класичні економічні теорії акцентують на конкурентних перевагах, яких досягають завдяки стратегічному позиціонуванню підприємства, ефективному управлінню ресурсами та технологічним інноваціям.

Автори в наукових публікаціях розглядають фактори, що впливають на формування конкурентоспроможності підприємства (Писаренко, Бенях та Снігерьова, 2018; Головчук, 2020), конкурентні переваги підприємства в сучасних ринкових умовах (Красняк та Мицик, 2019), досліджують інструменти підвищення конкурентоспроможності (Нікітіна та Широкова, 2024). Проте, попри велику кількість досліджень, залишається актуальною проблема систематизації наукових підходів до трактування поняття «конкурентоспроможність», зокрема з урахуванням галузевої специфіки та змін у зовнішньому середовищі. Це обумовлює необхідність подальших досліджень у цій сфері, спрямованих на створення ефективних інструментів для підвищення конкурентоспроможності підприємств.

Постановка завдання. Основне завдання дослідження – глибоке вивчення теоретичних основ поняття «конкурентоспроможність підприємств» та аналіз підходів до його визначення. Зокрема необхідно узагальнити наукові підходи до трактування сутності конкурентоспроможності підприємств, визначити ключові складові та особливості цього поняття.

Ці завдання спрямовані на систематизацію знань, уточнення наукових підходів та розробку практичних рішень, які сприятимуть підвищенню ефективності функціонування підприємств у конкурентному середовищі.

Методика дослідження та матеріали. У дослідженні використано абстрактно-логічний метод для теоретичних узагальнень сутності конкурентоспроможності, формулювання висновків, аналізу і синтезу для визначення ролі конкурентоспроможності в економічних процесах, графічний – для наочного подання результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація економічного середовища розвитку підприємств, посилення викликів дестабілізуючого середовища їх позиціонування на ринку та загострення впливу чинників макроекономічної нестабільності розвитку національної економіки відіграють негативну роль на процеси забезпечення сталого розвитку підприємств. Ситуація суттєво ускладнюється, з огляду на функціонування вітчизняних підприємств в умовах широкомасштабної збройної агресії російської федерації на території України, що розпочалась в лютому 2022 року. Все це в сукупності зумовило виникнення низки структурних проблем розвитку вітчизняних підприємств, що формалізується.

Такі умови розвитку вітчизняних підприємств ускладнюють гарантування ефективного позиціонування вітчизняних підприємств, як на зовнішніх, так і внутрішніх ринках, що зумовлює до пошуку якісно нових механізмів та інструментів у забезпеченні динамічної їхньої конкурентоспроможності не лише в розрізі функціонального, але й управлінського рівнів на засадах дотримання системного підходу, інноваційного характеру ухвалення управлінських рішень, модернізації виробничо-господарських потужностей та забезпечення гнучкості в процесі адаптації до викликів функціонування в умовах сучасного економічного середовища.

Економічна категорія конкурентоспроможності підприємства – узагальнюючий критерій характеристики його функціонування, що містить низку складових, серед яких ефективність виробничо-господарської діяльності, злагодженість організаційних структур і підрозділів, надійність розвитку базових бізнес-процесів, продуктивність праці кадрового персоналу, узгодженість економічного, соціального та екологічного сегмента підприємства, здатність ефективно позиціонувати себе на ринку в умовах жорсткої конкурентної боротьби та недосконалої інституційного середовища (недобросовісна конкуренція, лобізм інтересів окремих фінансово-промислових груп, корупційні впливи, переважання ролі неформальних інститутів над формальними у процесі ухвалення управлінських рішень, ірраціональне фіскальне навантаження на суб'єктів господарювання тощо).

Кваша С. та Голомша Н. тлумачать поняття конкурентоспроможності через призму впливу економічних, соціальних та політичних чинників на ринкові позиції держави чи конкретного товаровиробника. На макrorівні поняття конкурентоспроможності відображає сприятливі позиції національної економіки у сфері міжнародної торгівлі й глобальному розподілі праці. Натомість на мікрорівні конкурентоспроможність визначає здатність підприємства провадити ефективну конкурентну боротьбу в умовах наростаючих викликів і загроз. У ринковій системі господарювання категорія конкурентоспроможності є однією з базових, адже в ній формалізуються економічні, науково-технічні, виробничі, організаційно-управлінські, маркетингові та інші можливості окремого підприємства, галузі чи держави в цілому (Кваша та Голомша, 2006, с. 100).

У процесі дослідження змістових характеристик поняття конкурентоспроможності Ф. Еджворт сформував так звану теорію корисності, відповідно до якої формуються конкурентні споживчі переваги конкретного виробника на цільових сегментах збутового ринку. На думку вченого, конкуренція є результатом наявності великої кількості гравців на ринку і водночас відсутності обмежень для індивідуальної корисливої поведінки (Edgeworth, 1881, с. 21–23). У цьому контексті конкурентна боротьба основних гравців на ринку позиціонується як рушійна сила розвитку та науково-технічного прогресу.

Акімова І. визначає конкурентоспроможність як здатність організації (суб'єкта) продовжувати працювати у вибраній сфері бізнесу, коли макросередовище швидко змінюється, адаптуватися до його змін, створювати свої конкурентні переваги і на цій основі досягати кращих результатів діяльності, ніж конкуренти (Акімова, 2001). У свою чергу, на думку О. Кузьміна, під конкурентоспроможністю підприємства треба розуміти комплексне поняття, що відображає його конкурентні переваги над іншими підприємствами за сукупністю низки параметрів, серед яких економічні, фінансові, виробничі, ринкові, кадрові, товарні та інші, котрі між собою поєднані та формують пріоритетну унікальність і закріплення позицій підприємства на ринку в конкретний проміжок часу

(Кузьмін, Мельник та Романенко, 2011, с. 11). Отож, конкурентоспроможності чітко притаманний динамічний характер, що формалізується в її здатності забезпечувати на належному рівні можливість ведення конкурентної боротьби підприємства на ринку на засадах оперативної адаптації до зміни умов економічного середовища.

Пуцентейло П. під конкурентоспроможністю підприємства розуміє відносну характеристику, що відображає стратегію розвитку підприємства в умовах функціонування змін довколишнього середовища, яка спрямована на якісно-кількісне забезпечення діяльності на ринку. На думку вченого, саме конкурентоспроможність підприємства має стратегічно важливу роль у формуванні конкурентоспроможності галузі та національної економіки, що досягається шляхом ефективного використання трудових ресурсів, можливості впровадження інноваційних технологій та їхнього освоєння на рівні підприємства (Пуцентейло, 2015, с. 85).

Конкурентоспроможність підприємства – основа формування загального рівня конкурентоспроможності національної економіки держави та її здатності витримувати конкурентну боротьбу на глобальних ринках. Тому конкурентоспроможність підприємств залежить не лише від рівня менеджменту на мікрорівні, а й від функціонування територіальних суспільно-господарських систем, а також їхньої здатності до формування сучасних дієвих структур, які ефективно використовують наявну в регіоні сукупність чинників виробництва. Зростання конкурентоспроможності підприємства залежить, з одного боку, від управлінських рішень на рівні самих підприємств, з іншого – від державної та регіональної політики у сфері створення відповідного економіко-правового середовища й державної підтримки зусиль суб'єктів господарювання щодо підвищення їхньої конкурентоспроможності (Миценко та Смик, 2009, с. 244). Отже, конкурентоспроможність підприємства відіграє критично важливу роль.

Шершньова З. під конкурентоспроможністю розуміє рівень так званої компетенції підприємства стосовно інших основних підприємств-конкурентів у процесах формування та використання його виробничого потенціалу певної спрямованості, а також ок-

ремих функціональних складових, серед яких, зокрема, технології, ресурси, менеджмент, компетенції кадрового персоналу тощо (Шершньова, 2004).

Пахомов Ю. у своїх дослідженнях також визначальне місце у процесі тлумачення змістовних характеристик конкурентоспроможності підприємства відводить його здатності отримувати прибуток. Так, науковець стверджує, що конкурентоспроможними є лише ті підприємства, які здатні протягом тривалого періоду часу функціонувати на ринку з чистим прибутком (Пахомов, Лук'яненко та Губський, 1997, с. 17). Ми погоджуємося з тим, що здатність підприємства в його можливості забезпечувати отримання прибутку в середньо- та довгостроковій перспективі – одна з базових передумов формування належного рівня конкурентоспроможності підприємства, адже прибуток – не лише основний ресурсний базис для відтворення виробничо-господарських бізнес-процесів у статичному вимірі, а й інструмент для реалізації довгострокової конкурентної стратегії підприємства на перспективу, освоєння інвестицій, впровадження інноваційних технологій та масштабування виробничо-господарських потужностей.

Яців І., визначаючи теоретичну суть змісту поняття «конкурентоспроможність підприємства», виділяє дві базові групи чинників, що мають визначальне місце у процесі формування конкурентних переваг підприємства. Перша група – це внутрішні чинники, серед яких науковець першочергово виділяє ресурси підприємства та способи організації їхнього використання (наявна система менеджменту, підсистема мотивації праці, рівень концентрації виробництва, галузева спеціалізація підприємства, рівень диверсифікації виробничо-господарських потужностей, організація роботи з контрагентами, маркетингова політика підприємства, асортимент виробництва, наявна система ціноутворення на товари й продукцію, організація системи збуту й просування продукції на ринку). Натомість до другої групи чинників формування конкурентоспроможності підприємства І. Яців відносить так звані зовнішні, серед яких інституційні (закони, правила і норми, що регламентують діяльність підприємств в умовах ринку і можуть диферен-

ціюватися залежно від галузевої спеціалізації підприємства), інфраструктурні (установи та організації, що обслуговують функціонування ринку, банки, інвестиційні фонди, страхові компанії, аудиторські фірми, суб'єкти інноваційної сфери, бізнес-інкубатори, венчурні фонди тощо) та ринкові (цінові параметри функціонування ринку, його місткість, специфіка формування конкурентного середовища на ринку, кон'юнктура ринку, особливості формування попиту та пропозиції на ринку) (Яців, 2013, с. 80–81).

Отже, можемо констатувати, що, з одного боку, конкурентоспроможність підприємства – комплексне поняття і агрегується на основі організації ефективного управління наявними ресурсами підприємства, а з іншого – на параметри формування конкурентоспроможності підприємства впливає низка чинників, дія яких не завжди напряму залежить від керівництва підприємства, а отже, вони слабо керовані або ж абсолютно некеровані для внутрішньої системи менеджменту.

Учені Колодій І., Ковалів В. та Колодій А. вважають, що генерування позитивного фінансового результату та стабілізація прибутковості забезпечують міцне фінансове становище й гідний рівень конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства (2023, с. 68)

Ми поділяємо думку колективу науковців під керівництвом Г. Черевка, що конкурентоспроможність підприємства – це економічна категорія, що формалізує економічні відносини між суб'єктами господарювання у сегменті їхньої здатності до тривалого позиціонування на цільових споживчих ринках щодо основних конкурентів на засадах можливості організації ефективного виробничо-господарського процесу, що формує передумови покращання конкурентних переваг у довгостроковій перспективі (Черевко Г., Горбонос Ф. та Черевко Д., 2009, с. 275). Конкурентоспроможність підприємства – це складне і багатогранне поняття, що залежить від рівня конкурентоспроможності кожного складового елемента, вплив яких на загальну величину інтегральний і неоднозначний, тому вдосконалення лише одного елемента виробничого потенціалу не може привести до

суттєвого підвищення конкурентоспроможності підприємства (Ревенко, 2003, с. 66).

Слід зауважити взаємообумовленість понять «конкурентоспроможність підприємства» і «конкурентоспроможність продукції», що визначається їхньою тісною взаємозалежністю. Водночас конкурентоспроможність продукції напряму залежить від рівня конкурентоспроможності підприємства, що формалізується в його ресурсно-управлінській спроможності до ефективного позиціонування на ринку в довгостроковій перспективі. Тому необхідні розмежування та диференціація цих понять. Драган О. тлумачить конкурентоспроможність продукції через призму ступеня її відповідності у певний час потребам споживачів за технічними, економічними та екологічними характеристиками (Драган, 2006, с. 35).

Конкурентоспроможність підприємства визначає базові параметри та сценарії його розвитку в умовах ринкових трансформацій та жорсткої конкурентної боротьби на ринку (рис.). Критично важливою протягом життєвого циклу розвитку підприємства є здатність до імплементації структурних управлінських рішень щодо підвищення рівня його конкурентоспроможності.

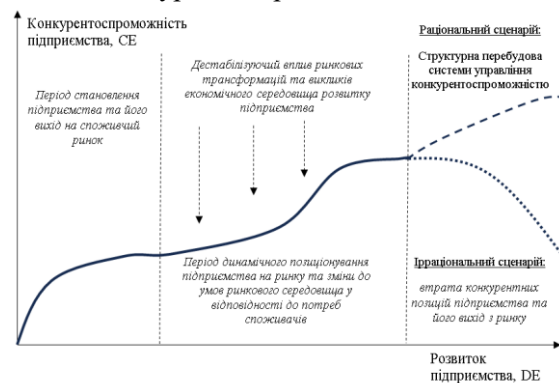

Рис. Взаємозв'язок між рівнем конкурентоспроможності підприємства та його розвитком в умовах ринкового середовища*

*Джерело: власна розробка

Взаємозв'язок між рівнем конкурентоспроможності підприємства та його розвитком в умовах ринкового середовища є ключовим аспектом стратегічного управління. Підприємства, що мають високий рівень конкурентоспроможності, здатні ефективніше залучати ресурси, утримувати позиції на ринку та адаптуватися до змін. Це створює базу для стабільного та динамічного розвит-

ку. Інновації, модернізація виробництва, впровадження нових технологій та розширення ринків збуту сприяють зростанню конкурентоспроможності. Розвиток підприємства – передумова для підвищення його привабливості для споживачів та інвесторів.

Отже, високий рівень конкурентоспроможності дозволяє підприємству ефективніше використовувати ці зміни для свого розвитку, тоді як недостатній рівень може обмежувати можливості для зростання. Конкурентоспроможні підприємства зазвичай мають кращі фінансові результати, що забезпечує їм можливість інвестувати у розвиток. Крім того, високий рівень довіри з боку клієнтів і партнерів сприяє довготривалому успіху. Тому розвиток підприємства і його конкурентоспроможність перебувають у тісній залежності. Інвестування у розвиток без урахування конкурентного середовища може бути неефективним, тоді як зосередження лише на конкурентоспроможності без планування розвитку може призвести до втрати позицій на ринку у довгостроковій перспективі.

Отже, взаємозв'язок між конкурентоспроможністю підприємства та його розвитком взаємодоповнювальний і циклічний. Ефективне управління цими аспектами дозволяє підприємствам не лише виживати, а й

успішно функціонувати в умовах ринкової економіки.

Висновки. Конкурентоспроможність підприємств – ключовий фактор забезпечення їхньої ресурсної бази, необхідної для розширення масштабів діяльності та збільшення обсягів господарювання. Високий рівень конкурентоспроможності дозволяє підприємствам максимально ефективно використовувати свій природно-ресурсний потенціал і реалізовувати конкурентні переваги в умовах динамічних ринкових змін та макроекономічної нестабільності.

Окрім економічного впливу на показники ефективності розвитку, конкурентоспроможність підприємства має значний соціальний ефект, оскільки сприяє задоволенню потреб споживачів, врахуванню їхніх уподобань і смаків у процесі взаємодії на ринку. Вона також є рушієм науково-технічного прогресу, вдосконалення бізнес-процесів, забезпечення стабільних позицій на ринку та розроблення механізмів захисту соціально-економічних інтересів підприємства.

У сукупності ці аспекти створюють умови для перетворення отриманих результатів у додатковий внесок у суспільно-економічний розвиток, сприяючи зміцненню конкурентних позицій підприємств та підвищенню ефективності національної економіки загалом.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Акімова, І. М., 2001. Промисловий маркетинг. Київ: Знання.
- Головчук, Ю. О., 2020. Аналіз впливу факторів на конкурентоспроможність підприємства як інструмент зниження рівня невизначеності й ризику. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*, 1, с. 63–69.
- Драган, О. І., 2006. *Управління конкурентоспроможністю підприємств: теоретичні аспекти*. Київ: ДАКККіМ.
- Кваша, С. М. та Голомша, Н. Є., 2006. Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому аграрному. *Економіка АПК*, 5, с. 99–104.
- Колодій, І. В., Ковалів, В. М. та Колодій, А. В., 2023. *Антикризове управління в сільськогосподарських підприємствах*. Львів: СПОЛОМ.
- Красняк, О. П. та Мицик, В. О., 2019. Конкурентоспроможність і конкурентні переваги підприємства в сучасних ринкових умовах. *Ефективна економіка* [online], 11, Доступно: <<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7383>> [Дата звернення 01 листопада 2024].
- Кузьмін, О. Є., Мельник, О. Г. та Романко О. П., 2011. Конкурентоспроможність підприємства: планування та діагностика. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ.
- Миценко, Н. Г. та Смик, О. С., 2009. Конкурентоспроможність і конкурентні переваги підприємства в сучасних ринкових умовах. *Науковий вісник НЛТУ України*, 19.3, с. 243–247.
- Нікітіна, Т. та Широбокова, А., 2024. Інноваційні IT-технології як інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємств готельного бізнесу. *SWorldJournal*, 2 (23–02), 108–112.

Пахомов, Ю. М., Лук'яненко, Д. Г. та Губський, Б. В., 1997. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі. Київ: Україна.

Писаренко, С. В., Бенях, В. В. та Снігерьова, К. А. 2018. Управління конкурентоспроможністю підприємства та фактори, що на неї впливають. *Економічний форум*, 3, с. 134–140.

Пуцентейло, П. Р., 2015. Конкурентоспроможність підприємства: методологія аналізу дефініції. *Інноваційна економіка*, 4 (59), с. 80–86.

Ревенко, М., 2003. Аграрні відносини в Україні: проблеми і їх вирішення. *Економіка АПК*, 1, с. 60–68.

Черевко, Г. В., Горбонос, Ф. В. та Черевко, Д. Г., 2009. Кооперація як шлях підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств. *Вісник Львівської комерційної академії*, 8, с. 266–277.

Шершньова, З. Є., 2004. *Стратегічне управління*. Київ: КНЕУ.

Яців, І. Б., 2013. *Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств*. Львів: Український бестселер.

Edgeworth F., 1881. *Mathematical physics* – С.К. Paul & со, 1881.

Стаття надійшла 02.12.2024

